

SPANNING

VREDE MIDDEN-OOSTEN VERDER WEG DAN OOIT

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 16, nummer 11, december 2014

VREDE MIDDEN-OOSTEN VERDER WEG DAN OOI

De SP is als enige politieke partij in Nederland tegen een militaire interventie tegen IS in Syrië en Irak. Buitenlandvoerder Harry van Bommel legt uit hoe IS zo sterk heeft kunnen worden, waarom militair ingrijpen in Syrië en Irak de situatie alleen maar zal verslechteren en hoe IS wel effectief te bestrijden is.

Tiny Kox reisde namens de Raad van Europa af naar Israël en Palestina en betoogt waarom het voor de Palestijnse burgers zo belangrijk is dat Nederland, in navolging van andere Europese landen, de Palestijnse staat erkent. Ook zou de EU volgens hem een veel grotere rol moeten spelen bij het tot stand komen van een duurzame vrede tussen Israëliërs en Palestijnen. Voorlopig is vrede echter verder weg dan ooit, zo laat Kox zien. Rechts en extreemrechts worden in Israël steeds machtiger en de Palestijnse eenheid is ver te zoeken.

Belastingontwijking door multinationals is een groot probleem. Alleen al de EU-lidstaten lopen jaarlijks 150 miljard euro aan inkomsten mis, omdat de grote internationale bedrijven niet de belasting betalen die ze zouden moeten betalen. Financieel geograaf Rodrigo Fernandez licht toe wat hier de gevolgen van zijn en waarom Nederland zo'n belangrijke speler is geworden in het faciliteren van belastingontwijking.

David Hollanders besprak voor *Spanning De Schaduwelite* van Ewald Engelen. Een boek dat weliswaar de nodige ophef heeft veroorzaakt vanwege een 'ledenlijst', maar desalniettemin een zeer relevante boodschap heeft, namelijk dat een schaduwelite van bankiers, toezichthouders, accountants, advocaten en enige wetenschappers en politici alles in het werk stelt om maatregelen tegen te gaan die de financiële markten aan banden zouden moeten leggen.

Afgaande op peilingen en commentaren in de media lijkt het alsof de SP nauwelijks profiteert van het verlies van de PvdA. Diederik Olders onderzocht of dit beeld overeenkomt met de situatie in de ons omringende landen. Hieruit blijkt dat de sociaaldemocraten bijna overal verliezen, maar ook dat de partijen ter linkerkant van de sociaaldemocratie daar niet automatisch van profiteren. Vanuit dit perspectief doet de SP het relatief goed, maar het kan zeker beter.

Farshad Bashir, die namens de SP heeft deelgenomen aan de Parlementaire Enquêtecommissie Woningcorporaties, heeft er vertrouwen in dat een groot deel van de aanbevelingen van de enquêtecommissie zullen worden overgenomen en dat corporaties weer gaan doen waar ze ooit voor opgericht zijn. Jan de Wit, die eerder voorzitter was van de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel, is het met Bashir eens dat een parlementaire enquête daadwerkelijk voor ingrijpende verbeteringen kan zorgen – maar alleen als de Tweede Kamer blijft toezien op de uitvoering van de aanbevelingen.

'In ons straatje' gaat tot slot over de scheidende Uruguayaanse president José Mujica, onder wie de wietteelt, het homohuwelijk en abortus werden gelegaliseerd en die maar liefst 90 procent van zijn salaris afstond aan goede doelen.

INHOUD

3

**'MILITAIRE INTERVENTIE
VERERGERT HET CONFLICT'**

6

**LAAT NEDERLAND
GEEN HEKKENSLUITER
ZIJN BIJ PALESTIJNSE ERKENNING**

9

**NEDERLAND IN DE BAN VAN HET
FISCAAL-FINANCIËEL COMPLEX**

12

DE SCHADUWELITE

14

**GEEF AAD VAN DER NAAD
WEER HOOP**

17

**'HET STELSEL MOET
FLINK OP DE SCHOP'**

20

'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Hans van Heijningen

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Tiny Kox

Ronald van Raak

Arjan Vliegthart

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Femke Broekhuijsen

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

foto cover

Hans van Heijningen

**DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID,
GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT**

HARRY VAN BOMMEL OVER IS 'MILITAIRE INTERVENTIE VERERGERT HET CONFLICT'

Tekst: Peter Sas en Hans van Heijningen

De SP heeft een uniek standpunt ten aanzien van de strijd tegen IS in Syrië en Irak. Buitenlandwoordvoerder Harry van Bommel legt uit waarom westers militair ingrijpen niet de oplossing is en wat er wel zou moeten gebeuren om IS te stoppen.

› **In welke mate heeft de Amerikaanse bezetting van Irak bijgedragen aan het ontstaan van IS?**

'Heel veel. IS bestaat voornamelijk uit soennieten, die niet mogen delen in de welvaart en de politieke macht van Irak. Al sinds het begin van de Amerikaanse bezetting in 2003 wordt

de soennitische bevolking stelselmatig uitgesloten. De Amerikanen zijn daar zelf mee begonnen. Zij vertrouwden de soennieten niet, omdat de soennitische minderheid de machtsbasis van Saddam Hussein vormde. Dus het eerste wat de Amerikanen deden toen ze Irak eenmaal bezet hadden, was alle soennieten uit de publieke sector ontslaan. Die mensen voelden zich daardoor enorm in de steek gelaten, ook door de internationale gemeenschap. Generaals die tientallen jaren bij de Iraakse krijgsmacht hadden gewerkt, waren van de ene op de andere dag hun positie kwijt. Hun eer was hen ontnomen, zo voelden zij dat.

Deze generaals zijn nu de leiders van milities die zich bij IS hebben aangesloten.'

› **De Amerikanen hebben de soennitische minderheid ook van zich vervreemd door de politieke macht van Irak bij de sjiïten te leggen.**

'Dat is inderdaad een grote fout geweest. Aanvankelijk hebben de Amerikanen zelf Irak bestuurd. Van mei 2003 tot juni 2004 werd Irak geleid door de Amerikaanse diplomaat Paul Bremer III. Irakezen zeiden schertsnd over hem: 'Hij is de nieuwe dictator van Irak.' Maar uiteindelijk wilden de Amerikanen wel weg uit

Irak, dus moesten ze daar lokale mensen installeren die ze konden vertrouwen. Ze kozen daarom voor de sjiïet Al-Maliki, die van 2006 tot 2014 de premier van Irak is geweest. Het probleem was alleen dat Al-Maliki een sterke oriëntatie had op het sjiïetische Iran. Toen de regering rond Al-Maliki werd gevormd hebben de Amerikanen weliswaar steeds betoogd dat het een inclusieve regering moest worden, waarin alle bevolkingsgroepen van Irak vertegenwoordigd waren, maar in de praktijk kwam daar niet veel van terecht. Ja, er zaten soennieten en Koerden in de regering, maar die zaten op ondergeschikte posten. De werkelijke macht lag bij de sjiïeten. Die zagen hun kans schoon om de rollen eindelijk eens om te draaien. Onder Saddam Hussein waren ze onderdrukt, nu werden zij de onderdrukkers. Zo hebben de Amerikanen een enorme frustratie onder de soennieten gecreëerd. Dus als daar een beweging zoals IS ontstaat die zegt: ‘Wij nemen het op voor de soennitische bevolkingsgroep’, dan is het heel verleidelijk voor mensen om zich daarbij aan te sluiten. Vervolgens kwamen daar nog de gewapende krachten uit Syrië bij. Veel van de islamitische milities die tegen Assad vochten, hebben zich bij IS aangesloten. Zo is de vlam in de pan geslagen.’

› **De opmars van IS is razendsnel geweest. Waarom heeft niemand dat zien aankomen? Zo’n grote militaire operatie vereist toch een langdurige en intensieve voorbereiding?**

‘Maar nu ga je uit van de vooronderstelling dat er zoiets is als dé organisatie van IS. In werkelijkheid is het allemaal veel losser. IS is natuurlijk wel een nieuw fenomeen dat het afgelopen jaar is opgekomen. Maar de milities die zich daaronder verenigden, waren al veel langer militair actief, zowel in Irak als in Syrië in de strijd tegen Assad. Een grote militaire voorbereiding was dus gewoonweg niet nodig. De vorming van IS is een geleidelijk proces. Te midden van al die milities in Syrië en Irak bleek er opeens een ‘winning team’ te zijn, namelijk IS. Toen werd het heel opportuun voor de andere groepen om zich daarbij aan te sluiten. En vanaf dat moment is het hard gegaan. Dat kwam ook doordat men niet alleen maar op weerstand stuitte. Een groot deel van

de bevolking verwelkomde de strijders van IS juist. Toen Mosul bijvoorbeeld in juni door IS-strijders werd ingenomen, werd dat door de plaatselijke bevolking als een bevrijding gezien. Het is dus niet zo dat IS overall een enorme strijd heeft moeten leveren. Zodra soldaten van het door en door corrupte Iraakse leger het bericht kregen dat IS eraan kwam, lieten ze hun wapens achter en gingen ze er vandoor. We moeten IS dus niet overschatten. Juist omdat IS zo’n losse structuur heeft, zou het ook zomaar ineens afgelopen kunnen zijn met de opmars. Als de terreinwinst begint tegen te vallen, kunnen veel van die milities zich ook weer heel gemakkelijk uit IS terugtrekken. Maar feitelijk heb je dan nog maar weinig bereikt. Je mag dan misschien IS verslagen hebben, die soennitische milities bestaan dan nog steeds. En het beeld dat zij onderdrukt worden door de sjiïeten en het Westen is dan nog niet veranderd.’

› **Je zegt: we moeten de organisatie van IS niet overschatten. Is de beeldvorming over IS in de westerse media dan onjuist?**

‘Kijk, zowel het Westen als IS hebben er belang bij om de zaken anders voor te stellen dan ze werkelijk zijn. Het was een propagandistische meesterzet toen de soennitische rebellen zich IS begonnen te noemen en zeiden: ‘Wij zijn de Islamitische Staat, we hebben een eigen gebied, eigen wetgeving, eigen politie en een eigen leger.’ In de praktijk valt daar veel op af te dingen. IS is zeker geen homogene beweging die door de kalief Abu Bakr al-Baghdadi centraal wordt aangestuurd met fatwa’s die door lokale commandanten worden uitgevoerd. Zo zit het niet in elkaar. Maar natuurlijk heeft IS zelf er wel belang bij om zich als een hechte staat te presenteren. Naar buiten toe heeft dat een enorme uitstraling. Dat blijkt wel uit het feit dat IS zo’n 10 tot 15 duizend buitenlandse strijders voor zich heeft weten te winnen. Dat is nogal wat! Dat er gezinnen zijn, ook in Nederland, die zeggen: ‘We laten alles achter en we gaan in het kalifaat wonen.’ Dat betekent dat IS een buitengewoon geslaagde propagandacampagne heeft gevoerd. En het Westen gaat daar helemaal in mee. Daar moeten de regeringen immers de steun van de

bevolking zien te verwerven voor militair optreden. En dan helpt het als je IS kunt afschilderen als een schurkenstaat, als een ‘kankergezwell’ dat weggesneden moet worden, zoals Obama zei. Er wordt bij het grote publiek in het Westen gedacht: ‘Die mensen die IS steunen zijn allemaal fundamentalisten die niks anders doen dan ongelovigen onthoofden.’ Maar de realiteit is niet zo zwart-wit. Ja, er zitten mensen bij die ideologisch bevlogen zijn, maar er zitten ook veel mensen bij die zich om pragmatische redenen hebben aangesloten en criminelen en gelukszoekers. Dat de opmars van IS gepaard gaat met grof geweld tegen alles wat niet soennitisch is, dat wordt door sommige aanhangers voor lief genomen. Bovendien zijn er ook soennieten die zich niet voor het karretje van IS laten spannen. Er zijn berichten van soennitische dorpen die weigeren zich bij IS aan te sluiten en waar de inwoners vervolgens massaal worden vermoord.’

› **De SP is geen voorstander van het internationale militaire optreden tegen IS. Waarom niet? Er gebeuren daar toch vreselijke dingen?**

‘Natuurlijk, de daden van IS zijn te gruwelijk voor woorden. Daar moet tegen opgetreden worden. Dat is in eerste instantie een verantwoordelijkheid van de strijdkrachten in de regio, onder meer van Irak en de Koerdische Peshmerga. De internationale gemeenschap heeft wel de plicht te voorkomen dat IS steun krijgt van buitenaf. Nog steeds zijn er berichten dat IS geld en wapens krijgt uit het buitenland, dat IS olie blijft verkopen en dat buitenlandse strijders ongehinderd kunnen afreizen naar IS-gebied. Dat moet allemaal worden tegengegaan. Er moet ook meer humanitaire hulp worden geboden aan de miljoenen vluchtelingen in de regio. Maar door zich militair in het conflict te mengen, gooit het Westen olie op het vuur. Want daardoor kan IS tegen moslims zeggen: ‘Zie je wel, de ongelovigen komen hier naartoe om ons kapot te maken! Dit is de ultieme strijd. Het gaat om het voortbestaan van de islam! Help ons in de strijd tegen de ongelovigen, want zij komen om ons onze manier van leven af te pakken!’ Ons militair mengen in het conflict betekent alleen maar dat we het

Harry van Bommel is buitenlandwoordvoerder namens de SP in de Tweede Kamer.

conflict verdiepen en verlengen. Nu treden we op als de luchtmacht van de sjiietische regering in Bagdad, straks zal ons worden gevraagd om grondtroepen te leveren. Elke militaire deskundige zegt immers dat deze strijd niet vanuit de lucht kan worden gewonnen. Daarin hebben ze volgens mij gelijk. Militair is deze strijd niet te winnen. Het is nodig dat soennieten in Irak weer onderdeel worden van het politieke proces en dat er wordt samengewerkt met de Koerden. Anders valt Irak uiteen en zijn we verder weg dan ooit.

› **Het is dus vooral de regering in Bagdad die het probleem van IS moet aanpakken?**

‘Inderdaad, en dat bevordert je niet door middel van westerse luchtaanvalen op IS. Die vorm van westerse inmenging maakt dat er voor Bagdad geen enkele noodzaak is om in andere delen van het land voor veiligheid te zorgen. Het is wat anders als militaire hulp wordt geboden om genocide te voorkomen, zoals bij het Sinjar-gebergte. De grootschalige militaire aanpak waar nu voor is gekozen, is echter een heilloze weg. Obama heeft gezegd dat zijn aanpak drie jaar zal duren. Je hebt geen glazen bol nodig om te kunnen voorspellen dat deze werkwijze, net als in Afghanistan, vele jaren langer zal gaan duren en geen blijvende stabiliteit op zal leveren. De prijs daarvoor wordt betaald door gewone Irakezen die weinig op hebben met de regering in Bagdad, maar ook niets moeten hebben van IS.

Zij moeten op onze solidariteit in de vorm van humanitaire hulp kunnen blijven rekenen. In november bezocht ik vluchtelingenkampen in Iraaks Koerdistan. De behoefte aan hulp is daar groot.’

› **Ook in Nederland zijn er moslimjongeren die zich aangetrokken voelen tot de strijd van IS. Heeft onze overheid ten aanzien van hen het juiste beleid gevonden?**

‘Ik was laatst bij een lezing van een Britse radicaliseringsdeskundige en hij stelde de zaken helder voor. Hij wees erop dat veel moslimjongeren in Groot-Brittannië een gemarginaliseerd bestaan leiden. Hun kansen op een opleiding zijn goed, maar op een baan gering. In Nederland is de situatie niet veel anders. Deze jongeren hebben het gevoel dat ze door de samenleving met de nek worden aangekeken. Tja, dan is het niet zo verwonderlijk dat ze gevoelig zijn voor de boodschap van IS. Zeker als hen wordt voorgespiegeld dat ze in Syrië een heroïsche ‘vijf-sterren-Jihad’ gaan voeren, waarbij ze dan af en toe van de strijd mogen uitpuffen in luxe resorts met zwembaden, mooie vrouwen enzovoort. Als je dat afzet tegen een gemarginaliseerd bestaan in Amsterdam-West, dan lukt dat natuurlijk. Wat de Nederlandse overheid dus vooral moet doen om verdere radicalisering te voorkomen, is deze gemarginaliseerde jongeren een toekomstperspectief bieden. Zorg voor goede opleidingen, banen, geef hen het gevoel dat ze volwaardig meedoen in Nederland. Dat is de beste manier om IS de wind uit de zeilen te nemen. Maar dat is helaas niet de aanpak die onze regering kiest. Zij kiest eenzijdig voor repressie. Zo heeft begin december een terugkeerde Syrië-ganger drie jaar gevangenisstraf gekregen. Dat is natuurlijk bedoeld om potentiële Syriëgangers af te schrikken. Maar het is zeer de vraag of dat zal werken. Voor veel moslimjongeren zal deze repressie juist het beeld bevestigen van de Nederlandse staat als hun vijand. Het zal de aantrekkingskracht van IS alleen maar vergroten. Nu al moeten Marokkanen zeggen dat ze niet achter IS staan. Maar wat moeten ze straks doen als het conflict nog verder escaleert. Moeten ze dan hun handtekening ergens onder gaan

zetten? Zo drijf je moslimjongeren alleen maar verder in de armen van IS.’

› **Hoe groot acht jij de kans dat het geweld in Irak en Syrië overslaat naar Europa?**

‘Ik denk dat IS er primair op uit is om in de Arabische regio zijn hegemonie te vestigen. Ze zullen vooral streven naar uitbreiding van het kalifaat in Irak en Syrië. Maar dat betekent niet dat wij in Europa veilig zijn voor het geweld van IS. Ik denk dat er zeker een reëel risico is, ook in Nederland. Natuurlijk, veel Syriëgangers zullen gedesillusioneerd terugkeren. Velen van hen zullen ook volstrekt getraumatiseerd terugkeren. De grote dosis geweld die ze daar mee hebben gemaakt, zal een enorme impact hebben op hun psychisch functioneren. Het is niet te voorspellen wat deze mensen gaan doen. Zij vormen dus wel degelijk een risico voor de Nederlandse samenleving. IS heeft er ook belang bij om hier mensen naartoe te sturen die aanslagen komen plegen. Stel je eens voor wat voor uitwerking dat zal hebben! Als hier mensen omkomen in aanslagen gepleegd door IS, dan zal de roep onder de Europese bevolking voor militair optreden alleen maar toenemen en dat is precies wat IS wil. Hoe harder het Westen tegen IS optreedt, hoe meer die zich kan opwerpen als dé beschermer van de Islam.’

› **Tijd voor een nieuwe anti-oorlogsbeweging?**

‘Een anti-oorlogsbeweging tover je niet even uit de hoge hoed. Het begint ermee om mensen te informeren waarom de spontane reactie ‘Pak dat tuig!’ niet effectief is. Ik verwacht ook dat de komende maanden en jaren zal blijken dat de strategie van de *coalition of the willing* tot steeds meer ellende zal leiden en mogelijk tot de inzet van westerse grondtroepen. Onze verantwoordelijkheid wordt het dan om niet alleen te informeren, maar ook te mobiliseren. Maar zover zijn we nog niet. De afgelopen maanden heb ik verschillende afdelingen bezocht om op openbare avonden over het Midden-Oosten te discussiëren. Ik roep andere afdelingen op daar in 2015 mee door te gaan.’

LAAT NEDERLAND GEEN HEKKENSLUITER ZIJN BIJ PALESTIJNSE ERKENNING

Tekst en foto: Tiny Kox

De Zweedse regering heeft de Palestijnse staat erkend. De parlementen van Groot-Brittannië, Spanje, Portugal, Ierland en Frankrijk hebben hun regeringen opgeroepen hetzelfde te doen. Nu is het tijd dat Nederland van zich laat horen, vindt SP-senator en Palestina-deskundige Tiny Kox.

Volgens minister Bert Koenders van Buitenlandse Zaken is Nederlandse erkenning van Palestina nog niet in beeld, omdat Nederland geen partij wil worden bij het Israëliisch-Palestijnse conflict. Dat zei hij onlangs in Tweede en Eerste Kamer. Die bewering begint echter hol en achterhaald te klinken nu andere landen wel durven kiezen. Naar verluidt maakt België zich op om steun aan het Palestijnse streven te geven, evenals Finland en Denemarken. De meeste Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie hebben Palestina al officieel erkend, net als de EU-lidstaten Cyprus en Malta.

Minister Koenders relateert de reeks van recente beslissingen in naburige parlementen: in feite zeggen die parlementen volgens hem niet veel anders dan de Nederlandse regering. Dat zou hij niet moeten doen. Zijn partij is voorstander van erkenning en wordt alleen door coalitiegenoot VVD tot terughoudendheid gedwongen – vooral ook omdat die partij weer bang is dat een verandering in beleid de PVV van Geert Wilders (verklaard tegenstander van Palestijnse onafhankelijkheid) in de kaart kan spelen. Een PvdA-minister zou zich resoluter mogen en moeten opstellen, zeker ook in het besef dat de meeste Nederlanders inmiddels begrip hebben voor het erkennen van Palestina.

Het zou tragisch zijn als ons land in Europa straks hekkensluiter blijkt bij de erkenning van Palestina als onafhankelijke staat. Koenders zegt dat die vrees ongegrond is. Volgens hem is er sinds zijn aantreden sprake van een kleine maar betekenisvolle aanpassing van het Nederlandse beleid. Is dat zo? Dat moet nog blijken. De regering beschouwt – zo zegt Koenders – erkenning niet langer als een sluitstuk, maar als een middel dat op enig moment ingezet kan worden om Israël en Palestina tot onderhandelen aan te zetten. Koenders vindt het jammer dat andere lidstaten, zoals Zweden en binnenkort Ierland en andere landen, op eigen houtje de Palestijnse staat erkennen. Volgens Koenders is het veel beter om te kijken wat de Europese Unie namens alle lidstaten zou kunnen doen. Daarbij wijst de minister op de nieuwe Hoge Vertegenwoordiger van de EU: de voormalige minister van Buitenlandse Zaken van Italië, Federica Mogherini. Het moet gezegd dat het een goed teken is dat een van haar eerste optredens buiten de EU in Palestina en Israël was. Daar zei Mogherini dat erkenning van de Palestijnse staat het uiteindelijke doel van de Europese Unie en al haar lidstaten is en dat het tijd is voor Europa om nu in actie te komen en een rol van betekenis te gaan spelen in het vastgelopen vredesproces. De Hoge Vertegenwoordiger sprak de hoop uit dat als haar termijn in Brussel erop zit, Palestina door iedereen als onafhankelijke staat erkend zal zijn. Volgens haar kan dat alleen als er dan ook veilige grenzen voor Israël worden gegarandeerd.

GROTERE ROL EU NOODZAKELIJK

Het is inderdaad tijd dat de Europese Unie haar verantwoordelijkheid neemt en niet langer alles aan de Amerikanen overlaat. Zeker niet na de laatste mislukte bemiddelingspoging van minister John Kerry. Negen maanden lang sprak hij met beide partijen en andere landen in de regio – om uiteindelijk met lege handen te staan. Het is een publiek geheim dat het botte optreden van de Israëliische president Benjamin Netanyahu en zijn extreemrechtse minister van Buitenlandse Zaken Avigdor Lieberman het humeur van Kerry en president Obama flink hebben verpest. Het enige positieve daarvan is dat de Amerikanen nu door schade en schande wijzer geworden, niet langer een rol van Europa tegenhouden. Iets waar de Palestijnse president Abbas al lange tijd om vraagt. Bij alle gesprekken die ik de afgelopen jaren met hem had, bleef hij erop hameren dat als Europa zoveel betaalt aan steun voor zowel Palestina als Israël, de EU ook mee moet gaan bepalen hoe er een duurzame vrede tot stand kan komen.

De EU is de grootste donor van Palestina en een belangrijke handelspartner van zowel Palestina als Israël. Met beide landen heeft de Unie een associatieverdrag gesloten dat hen voordelen biedt. Die verdragen zeggen echter ook dat de mensenrechten door de verdragspartner moeten worden gerespecteerd. Zeker Israël maakt zich op grote schaal schuldig aan schending van die rechten. Natuurlijk door de internationaal als onwettig gekwalificeerde bezetting van de Westelijke Jordaanoever. Maar ook door het plegen van oorlogsmisdaden tijdens de aanvallen op Gaza van de afgelopen zomer. De Verenigde

Een van de vele wekelijkse, soms dagelijkse demonstraties tegen de Israëlische bezetting van Palestijns gebied. Hier in de buurt van Jericho. Alleen al voor het kijken naar de demonstratie krijgen mijn Palestijnse begeleiders een boete van 100 euro.

Naties stellen een onderzoek in en Amnesty International wijst ook verwijtend naar de Israëlische regering.

Opschorten of zelfs opzeggen van het associatieverdrag zou hard aankomen in Israël. Dat geldt ook voor het opleggen van een etiketteringsplicht voor producten die Israël in bezet Palestijns gebied laat maken, maar als Israëlische waar in Europa verkoopt, in flagrante strijd met het internationaal recht. In tegenstelling tot veel andere bezettingen, is die van Palestina uiterst lucratief voor een aantal bedrijven en personen in Israël. Er worden miljarden mee verdiend. Inmiddels zijn naar schatting vijf- tot zeshonderdduizend kolonisten op de Westelijke Jordaanoever in nederzettingen neergestreken. De bouw van nederzettingen is ook een kolossale schending van het internationaal recht inzake bezetting van gebieden. Als je door de Westelijke Jordaanoever reist, zie je hoeveel kostbare grond inmiddels door de kolonisten in beslag is

genomen en onttrokken aan de Palestijnse bevolking. Ter hoogte van Jeruzalem lijken de nederzettingen de Jordaanoever vrijwel in tweeën te splijten, zodat er straks niet twee maar drie los van elkaar staande Palestijnse gebieden zijn: een in Gaza en twee op de Westelijke Jordaanoever. Tel daar nog bij op dat inmiddels de hele Jordaanvallei en de omgeving van de Dode Zee in handen is van Israëlische kolonisten en vrijwel verboden gebied voor Palestijnen, dan wordt de schaal van de illegale kolonisatie en exploitatie van Palestijns gebied duidelijk. Dat zie je ook als je kaarten worden getoond met Israëlische nederzettingen die in clusters met elkaar en met Israël worden verbonden en voor Palestijnen verboden gebied zijn geworden. Als dit stelen van land nog langer doorgaat wordt een tweestatenoplossing feitelijk onmogelijk, daar is iedereen het wel over eens. Dat is ook precies waar de kolonisten naar streven. Voor hen geldt al het land tussen Jordaan en Middellandse Zee als grondgebied van Groot-Israël. Hoe

kleiner ze het Palestijns gebied kunnen maken, hoe groter de kans dat hun droom in vervulling gaat. Maar wel een droom die uiteindelijk alleen als nachtmerrie kan aflopen – voor iedereen in het gebied.

Die kolonisten spelen een steeds belangrijker rol in de Israëlische politiek. Hun belangen maken hen veel actiever in de politiek dan inwoners van Israël zelf. Ze hebben ook veel geld, dat ze bij de beïnvloeding van de politiek kunnen inzetten. De extreemrechtse en uiterst dominante minister van buitenlandse zaken Lieberman is zelf kolonist. Hij woont in een nederzetting bij Bethlehem, vanwaar hij over een speciaal aangelegde weg elke dag naar Jeruzalem kan rijden. Hij is er in een mum, terwijl Palestijnse bewoners van de streek zich met enorme reistijden geconfronteerd zien vanwege de door Israël gebouwde Muur door het Palestijnse land – die ook alweer volgens de internationale rechter alle regels schendt. Als het aan Lieberman en de zijnen ligt, an-

nexeert Israël binnenkort definitief grote delen van de Westelijke Jordaanoever. Ze komen openlijk voor hun plannen uit. Voor de Palestijnen resteert dan nog slechts de Bantoeistan, naar Zuid-Afrikaans Apartheidsvoorbeeld.

Om aan die beweging een halt toe te roepen, zou de EU haar machtsmiddelen eindelijk effectief moeten gaan inzetten. Als het invoeren van een etiketteringsplicht onvoldoende resultaat oplevert, kan vervolgens nog besloten worden tot een Europese boycot van in bezet gebied gemaakte producten.

Een veel sterkere rol voor de Europese Unie is dus – dat zeg ik Koenders na – van groot belang. En het optreden van Federica Mogherini is hoopgevend. Volgens de minister hebben hij en zijn collega's aan de Hoge Vertegenwoordiger van de EU 'een mandaat zonder taboes' gegeven om met een uitgewerkt voorstel te komen, als het kan al in januari 2015. Randvoorwaarden zijn dat de Palestijnse staat zich binnen de grenzen van voor 1967 mag ontwikkelen en dat aan Israël veilige grenzen worden gegarandeerd.

ERKENNING PALESTINA

Maar als de Europese Unie eindelijk meer van zich laat horen wil dat niet zeggen dat Nederland nog zwijgzamer en terughoudender moet worden. Integendeel. Nederland, met zijn goede relaties met zowel Israël als Palestina, zou met het erkennen van de Palestijnse onafhankelijkheid aan de Palestijnen een helder signaal afgeven van hoop en aan Israël een teken dat het afgelopen moet zijn met het saboteren van onderhandelingen en het misbruiken van de machtspositie tegenover de vrijwel machteloze Palestijnen.

Ondertussen werkt de Palestijnse regering van president Abbas aan een nieuwe poging om zijn land door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties als lidstaat van de volkerenorganisatie op te laten nemen. Abbas kan daarbij rekenen op steun van buurland Jordanië, een van de niet-permanente lidstaten van de Veiligheidsraad. Onlangs verzekerde de Palestijnse president zich ook van de steun van de Arabische Liga. Die heeft als aantrekkelijk aanbod dat erkenning van

Palestina door de internationale gemeenschap en door Israël ook meteen zou leiden tot erkenning van Israël door de lidstaten van de Arabische Liga. Palestina probeert ook zijn positie in andere internationale organisaties te versterken. In december werd het waarnemend lid van het Internationaal Strafhof in Den Haag. Daar hopen de Palestijnen nog ooit een strafklacht tegen Israëlische wandaden te kunnen indienen. Eerder verwierf Palestina al het lidmaatschap van UNESCO. En in 2011 werd het op mijn voorstel officieel partner van de Raad van Europa, waardoor daar niet alleen meer het geluid van de Israëlische delegatie klinkt, maar evenzo goed dat van Palestijnse parlementariërs.

De recente val van de regering-Netanyahu en de aangekondigde vervroegde verkiezingen op 17 maart 2015 maken het echter moeilijk om ook maar iets van beweging aan Israëlische kant te krijgen, zeker bij die partijen die voornemens zijn straks samen een nieuwe regering te gaan vormen en die nog veel rechtser en extremer zijn dan de nu juist gevallen regering. De aankondiging van de omstreden wet die Israël formeel als 'Joodse staat' aanduidt, is een indicatie welke kant het straks op kan gaan. Aannee van die wet maakt van de 20 procent van de bevolking die het als Arabier toch al erg moeilijk heeft, officieel tweederangs burgers – net als van de christelijke bevolking overigens. Israëlische oppositiepartijen spreken schande over het wetsvoorstel, dat geregeld door hen als 'racistisch' wordt betiteld. Ook internationaal is er met verontwaardiging op deze nieuwste verscherping van de tegenstelling tussen Joodse en niet-Joodse bewoners van het gebied gereageerd.

TWEESTATENOPLOSSING VER WEG

Het is echter zeer de vraag of de partijen die zich in tegenstelling tot die van Netanyahu en Lieberman nog wel blijven inzetten voor een tweestatenoplossing via de weg van onderhandelingen met de Palestijnen, bijtijds in staat zijn om hun aantrekkelijkheid voor de Israëlische kiezers te vergroten. Peilingen bieden wat dat betreft niet bar veel hoop. Linkse partijen werken aan een vorm van samenwerking, ook met partijen die als voormalige coalitiepartners nu de buik vol

hebben van de regering-Netanyahu en er wordt bekeken of er een verbond tegen Netanyahu gevormd zou kunnen worden. Het zal allemaal echter uitermate moeizaam worden in de toch al zo verdeelde en versnipperde Israëlische politiek. Tijdens mijn recente bezoek aan de Knesset, het Israëlische parlement in Jeruzalem, ontmoette ik strijdbare linkse politici, die vinden dat Israël zelf voorop zou moeten lopen bij het erkennen van buurman Palestina als onafhankelijke staat. Dat zou volgens hen eindelijk een klimaat van vertrouwen kunnen brengen na al het opgebouwde wantrouwen aan beide kanten. Hoeveel steun zij echter voor die opvatting zullen verwerven bij de komende verkiezingen, blijft de vraag.

Ondertussen lukt het aan Palestijnse kant ook niet of nauwelijks om de eenheid te herstellen na jaren van splitsing van de Westelijke Jordaanoever en Gaza. In dat laatste gebied zwaait Hamas nog steeds de scepter, ook al is formeel overeengekomen dat het totale Palestijnse gebied nu weer onder het gezag van de regering van president Abbas valt. Tussen woord en werkelijkheid gaapt echter nog steeds een grote kloof, werd me verteld tijdens mijn laatste bezoek door de onderhandelaars van de PLO. Hamas heeft naar eigen zeggen veel te verliezen en weinig te winnen bij een echt herstel van de eenheid. Dat zal echter nodig zijn om presidents- en parlementsverkiezingen in heel Palestina mogelijk te maken. En verkiezingen zijn steeds dringender nodig om de gebrekkige legitimiteit van president, regering en parlement drastisch op te krikken. Van veel kanten hoor ik dat het vertrouwen in de democratische instituties van het land zwaar onder druk staat. En dat kan weer tot vormen van protest en verzet leiden, waarvan de uitkomst niet te voorspellen is. Recente onlusten lijken daar ook zeker verband mee te houden. Steeds meer Palestijnen worden hopeloos. Alleen al daarom zou erkenning van Palestina door Nederland kunnen bijdragen aan het brengen van enige hoop bij dit zozeer en zo lang gekwelde en onderdrukte volk.

NEDERLAND IN DE BAN VAN HET FISCAAL-FINANCIIEEL COMPLEX

WAAROM IS AANPAK BELASTINGONTWIJKING ZO MOEILIJK?

Tekst: Tijmen Lucie

150 miljard euro loopt de Europese Unie jaarlijks mis, omdat grote internationale bedrijven niet de belasting betalen die ze zouden moeten opbrengen. Nederland speelt een belangrijke rol bij het faciliteren van belastingontwijking door multinationals. Financieel geograaf Rodrigo Fernandez: 'De belangen van de grote internationale ondernemingen zijn gemeengoed in de instituties.'

› **Wat zijn de belangrijkste negatieve gevolgen van belastingontwijking door multinationals?**

'Er zijn vier elementen aan verbonden. Het eerste is heel direct zichtbaar, namelijk dat grote bedrijven veel minder belasting betalen. Dit betekent dat werkkenden en het midden- en kleinbedrijf voor de kosten opdraaien. Sinds midden jaren negentig is dat een toenemend probleem. Volgens berekeningen van de Europese Commissie gaat het om 150 miljard euro per jaar in de Europese Unie. Dat staat gelijk aan het totale budget van de EU, of aan de totale uitgaven per jaar aan gezondheidszorg in de Europese Unie.

Een tweede element zijn de systeemrisico's voor de financiële markten. Wat we zien is dat de financiële markten ten opzichte van de reële economie sterk zijn gegroeid. Naast het geregelde banksysteem manifesteert zich een schaduwbancair systeem, dat niet gereguleerd is maar wel is verweven met het reguliere banksysteem. Zoals we in 2008 hebben gezien, brengt dit enorme risico's met zich mee. Deze systeemrisico's zijn niet makkelijk in geld uit te drukken, maar hebben wel enorme sociale en politieke repercussies gehad. Zo zijn we nog steeds niet klaar met het verhaal van bezuinigen. Terwijl de private sector dit allemaal creëert, mag de overheid de troep opruimen. In het schaduwbancaire

Foto: Archief SP

Starbucks is een van de multinationals die op grote schaal belasting ontwijkt.

systeem gaat inmiddels 75 biljoen dollar om, verankerd in belastingparadijzen als Nederland. Derde punt is dat het een sterk corrumperend effect heeft op de politieke en economische elites. Het belang van de brievenbuseconomie –

de fiscalisten, gespecialiseerde advocaten en grote accountantskantoren – is vanaf de jaren tachtig in het Amsterdams financieel centrum steeds verder toegenomen. In 1983 kwam er wetgeving die het mogelijk maakte voor brievenbus-bv's om

kapitaal vanuit het buitenland naar Nederland te halen en dan weer weg te sluisen, zonder dat daar specifieke toestemming voor nodig was. Vooral na 2000 zijn de bedragen die daarin omgaan explosief gestegen. In 2008 lagen de in- en uitgaande stromen tussen de 10 en 12 biljoen dollar. De werkgelegenheid daaromheen is wel wat toegenomen, maar hield zeker geen gelijke tred met de bedragen die erin omgaan. Wat je ziet is dat de belangen van een kleine groep, van de grote internationale ondernemingen, gemeengoed zijn geworden bij De Nederlandsche Bank (DNB), het ministerie van Financiën en bij traditionele machtspartijen als VVD, PvdA en het CDA, maar ook bij D66. Ook de wetenschappelijke discipline is gekaapt. Er is geen enkele professor die niet verbonden is aan een private instelling. Ik noem het een fiscaal-financieel complex, een geheel van verschillende publieke en private spelers die een gedeeld gedachtegoed hebben en er ieder op hun eigen manier van profiteren.

Vierde en laatste deel is dat het ruimte biedt en geeft aan tal van illegale kapitaalstromen van de maffia en de georganiseerde misdaad. Al met al is het nogal wat en vind ik het bizar dat de belangrijkste partijen in dit land ermee weggelopen door te zeggen dat er niets aan de hand is.'

› **Hoe komt het dat Nederland zo'n grote speler is geworden in het faciliteren van belastingontwijking door multinationals?**

'Er zijn een paar goede redenen. In de eerste plaats is het de trustsector zelf. Amsterdam is mede een financieel centrum geworden dankzij innovaties in de negentiende eeuw. Een van die innovaties was het verpakken en verhandelen van aandelen in de Amerikaanse spoorwegen op de Amsterdamse beurs. Nederland was toen qua inkomen en vermogen een van de rijkste landen van de wereld, maar verdeeld tussen veel kleine spelers. Om dit probleem het hoofd te bieden werden de aandelen opgeknipt in kleine aandelen, die vervolgens op de Amsterdamse beurs verhandeld werden. Daar is een hele industrie uit voortgekomen, de trustsector. In andere landen is deze sector afwezig geweest.

Tweede element is dat Nederland

weliswaar een klein land is, maar wel met een paar grote multinationals, zoals Unilever, Shell en Philips. Vooral Shell was eind negentiende eeuw betrokken bij activiteiten van het ministerie van Financiën om belastingverdragen aan te gaan, waar de opkomende multinational voordeel van had. Nederland is nu nog steeds een van de landen met de meeste belastingverdragen ter wereld.

Een ander element zijn de Nederlandse Antillen. Vooral in de jaren vijftig en zestig, toen een belastingverdrag met de VS bestond, werd het heel lucratief om via Nederland financiële activiteiten naar de Antillen te verplaatsen. De *Dutch Sandwich* heette dat.

Dit waren in feite allemaal historische omstandigheden die Nederland voordelen gaven. Laatste punt is het wezen van de Nederlandse politieke economie, waarin het mogelijk is gebleken dat instituties als DNB en het ministerie van Financiën zo makkelijk meegingen met deze industrie.

In hoeverre dit verklaart waarom Nederland nu groter en sterker werd dan andere landen is moeilijk te zeggen. Ierland heeft bijvoorbeeld vanaf de jaren zeventig besloten om er zijn ontwikkelingsmodel van te maken. Het heeft daarbij niet gekozen voor een brievenbuseconomie zoals Nederland, maar heeft het veel meer gekoppeld aan het aantrekken van werkgelegenheid. Ik praat dit niet goed, maar het is wel een ander type belastingparadijs dan Nederland. En in Luxemburg is er behalve het fiscaal-financieel complex niet veel anders. Wat je ziet is dat belastingparadijzen elkaar nodig hebben. Het verhaal gaat niet alleen maar over nationale politieke elites en nationale private actoren, maar ook over transnationale. Daar komen twee dingen bij kijken die vaak worden vergeten. In de eerste plaats de *big four* (de vier grote accountantskantoren PwC, Ernst&Young, Deloitte en KPMG) die over de grenzen actief zijn en een belangrijke rol spelen bij waar belastingontwijking plaatsvindt. Ten tweede is het vanuit financiële belangen uit de VS een manier om het Amerikaanse type kapitalisme levend en dominant te houden. Daarom moet je niet naar individuele gevallen als Nederland, Ierland of Luxemburg kijken, maar naar hoe ze gemeen-

schappelijk tot ontwikkeling zijn gekomen en met elkaar samenhangen.'

› **Belastingontwijking door multinationals is weer volop in het nieuws. Om te beginnen met de geheime Luxemburgse belastingdeals, die begin november uitlekten. Wat hebben deze 'Lux-leaks' onthuld?**

'Een deel van de getallen uit Luxemburg kenden we al, zoals de kapitaalstromen van directe buitenlandse investeringen en de omvang van de banksector. Maar hoe deze deals precies in elkaar zaten wisten we tot nu toe niet precies. Het uitzoeken van een bedrijf kan wel een jaar duren. Nu zijn er tien tot twintig bedrijven uitgezocht. Dat is belangrijk, want hoe meer informatie hoe beter. Maar je kunt je afvragen hoeveel van deze cases de PvdA bijvoorbeeld nodig heeft, voordat ze in actie komt. Wat je ziet is dat een bedrijf als PwC in het Financieel Dagblad schaamteloos weer zijn eigen riedel kan afdraaien, dat er niks illegaals was, dat het de schuld was van landen als de VS die te veel belasting heffen. PwC kan dus rustig met zijn praktijken doorgaan. Veel journalisten hebben het na twee of drie van dit soort verhalen ook wel gehad. Luxemburg kan in elk geval op geen enkele manier meer ontkennen dat wat daar plaatsvindt niet schadelijk is voor andere landen. Maar wat je ziet is dat Juncker in Europa de belangrijkste functie heeft, terwijl hij de architect van Luxemburg als belastingparadijs is. En dat Nederland de vicevoorzitter van de Europese Commissie levert en het Verenigd Koninkrijk de commissaris Financiële Markten. Dan wordt duidelijk dat het fiscaal-financieel complex wel heel goed vertegenwoordigd wordt in Europa. Ik denk dus dat de effecten van de Luxleaks op de politiek beperkt zullen zijn.'

› **Toeval of niet, maar op dezelfde dag als de publicatie van de Luxleaks verscheen het rapport van de Algemene Rekenkamer, dat stelde dat Nederland internationaal gezien niet uit de pas loopt op het gebied van belastingontwijking door multinationals. Hoe beoordeel jij deze conclusie?**

'Ik heb het rapport alleen maar gescand, maar de Algemene Rekenka-

Rodrigo Fernandez is als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Katholieke Universiteit Leuven, waar hij werkt aan het onderzoeksproject *The real estate/financial complex*. Daarnaast houdt hij zich bij de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) en als lid van het Tax Justice Network bezig met onderzoek naar belastingontwijking, belastingparadijzen en schaduwbankieren.

mer heeft gekeken naar de *rulings*, de afspraken van de Belastingdienst met bedrijven. De Rekenkamer concludeert dat de regels voldoende zijn, terwijl de Europese Commissie daar een andere mening over heeft. Die vindt dat Nederland ongeoorloofde staatssteun heeft verleend aan bedrijven als Starbucks. Maar ik vind het niet zo interessant of *rulings* wel of niet goed lopen. Waar het om gaat is dat er structureel iets mis is. Dit verhaal wordt uit de weg gegaan. Ik maak me zorgen over de *checks and balances* in de Nederlandse democratie. Een Algemene Rekenkamer zou onafhankelijk moeten zijn, maar afgaande op de conclusie en presentatie van het rapport zit die in hetzelfde kamp als DNB en het ministerie van Financiën. Zo heeft ex-Deloittepartner Doop een belangrijke stem gehad in de productie van dit rapport en zijn conceptversies wel voorgelegd aan fiscalisten die deel uitmaken van het fiscaal financieel complex, maar niet aan critici. Ik vraag me dan af: als de Algemene Rekenkamer niet kritisch kan kijken, wie kan dat dan wel?’

› **De Nederlandse regering lijkt weinig haast te maken met de aanpak van belastingontwijking door multinationals. Internationaal probeert zij zelfs afspraken te frustreren die belastingontwijking**

proberen tegen te gaan. Waar komt deze Nederlandse houding vandaan?

‘De opstelling van dit kabinet wijkt niet af van die van voorgaande kabinetten. Belangrijkste basis ligt in de structurele macht van het fiscaal financieel complex. Geen lobby, want het ministerie van Financiën en DNB doen automatisch al wat in het belang is van de trustsector. Onlangs maakte ik het nog mee op een seminar van fiscalisten toen de directeur toezicht van DNB sprak. De fiscalisten gingen ervan uit dat hij wel met wat aanpassingen kwam, maar de directeur van DNB zei letterlijk: “We weten niet wat schaduwbankieren is, dus we nemen geen maatregelen.” Zo’n directeur heeft helemaal geen lobby nodig. Ik denk werkelijk dat het niks uitmaakt wie de minister of staatssecretaris is, die voert gewoon uit wat hij voor zijn kiezen krijgt. Voor de VVD en de PvdA is belastingontwijking op geen enkele manier een breekpunt. De PvdA heeft er zelfs decennialang aan meegewerkt. Kok heeft als minister van Financiën belangrijke besluiten daartoe genomen en Vermeend natuurlijk. Dit is dus juist een van de punten waar ze het met elkaar eens zijn.’

› **Hoe kan de PvdA meegaan in dit verhaal?**

‘Waarom de PvdA dit doet weet ik niet, maar de partij staat hier niet alleen in. Ook andere sociaaldemocratische en centrumlinkse partijen in Europa gaan erin mee. Voor de PvdA is het punt van belastingontwijking door multinationals niet belangrijk genoeg. Uiteindelijk zou het ook voor de VVD een punt moeten zijn, want het mkb heeft er het meeste last van. Maar ik zie de PvdA als het grootste probleem. Hoe de Europese fractie zich bijvoorbeeld manifesteert, is het toppunt van hypocrisie: door wel in te zien dat er electoraal wat mee te winnen valt om een punt van belastingontwijking te maken, maar dit verder niet te verbinden met wat ze in Den Haag doen.’

› **Wat zou er moeten gebeuren om het probleem van belastingontwijking door multinationals direct aan te pakken?**

‘Het grootste probleem is dat individuele landen het argument hebben dat als zij het niet doen, andere het

doen. Er moet dus een transnationale oplossing komen. Je ziet dat daar nu op twee niveaus aan gewerkt wordt, het niveau van de Europese Unie en van de OESO. In de media wordt de OESO nu gepresenteerd als een soort beschermengel, maar deze club is ook onderdeel van het probleem, want die heeft heel lang alles onder de pet weten te houden. De OESO is gewoon een club van rijkste landen van de wereld en heeft een heel ander belang en ander type oplossing voor ogen dan bijvoorbeeld de VN.

Wat er direct moet en kan gebeuren is *country-by-country reporting*, dat is openheid van zaken geven over waar bedrijven hoeveel belasting betalen. Verder denk ik dat de kapitaaleisen voor brievenbussen moeten worden vergroot. En de substance-eisen – aan welke eisen je als brievenbus moet voldoen om te mogen zeggen dat je in Nederland bestaat – moeten volgens een stappenplan worden verhoogd naar 100 procent. Nu zijn die eisen volstrekt onzinnig. Ik denk dat er genoeg motivatie binnen de EU of de OESO zou moeten zijn om de substance-eisen op te trekken, omdat er nu jaarlijks binnen de TTIP-zone (vrijhandelszone EU-VS) tegen de 300 miljard euro aan belasting wordt ontweken. Activiteiten belasten daar waar ze plaatsvinden, zou je binnen vijf of tien jaar op het niveau van de EU of de OESO in stappen moeten kunnen regelen.

Verder zal er gekeken moeten worden naar hoe je instituties als DNB en het ministerie van Financiën verschoont van de invloed van private belangen. Dus dat je de discussie aangaat over wat Ewald Engelen heeft proberen te doen met zijn boek over de schaduwelite. Want je kunt nog zulke goede voorstellen hebben, maar als je de achterliggende instituties en hoe die zich verhouden tot de besluitvorming in het parlement niet problematiseert, zal er niets veranderen. Zolang het fiscaal financieel complex bestaat, zal het zijn invloed binnen de instituties uitbreiden. Maatregelen doen er dan zelf niet toe, omdat degenen die ze moeten uitvoeren het uiteindelijk toch niet doen.’

DE SCHADUWELITE OPHEF LEIDT AF VAN DE BOODSCHAP

Tekst: David Hollanders Foto: Marco Okhuizen / Hollandse Hoogte ©

Er is nogal wat ophef ontstaan over *De Schaduwelite* van Ewald Engelen. De reden: een 'ledenlijst' aan het begin van het boek, met namen van (vermeende) leden van de Nederlandse Schaduwelite. Een lijst die volgens de auteur vooral een gimmick is, en eerder een lijst van hoofdrolspelers. De ophef mag echter de aandacht niet van de boodschap afleiden, die is interessant, scherp en overtuigend.

Wat stelt Engelen nu precies in zijn boek? Hij hakt de recente Nederlandse geschiedenis in twee stukken, voor 2008 en daarna. In het eerste deel schetst Engelen hoe de Nederlandse economie werd wat die nu is: een economie gekenmerkt door grote banken, eindeloze loonmatiging, hoge hypotheekschulden en internationaal uitzonderlijke belastingontwijking. Al decennialang matigt Nederland de lonen ten behoeve van de exportsector. Het gevolg is dat de exportsector goed verdient. Dit komt voor Nederland als geheel tot uitdrukking in grote betalingsbalansoverschotten. Voor werknemers betekent loonmatiging echter achterblijvende koopkracht. Dit is steeds 'opgelost' door een toename van private schulden, die vooral gebruikt zijn voor hypotheek. Afgezet tegen het nationaal inkomen heeft Nederland de hoogste hypotheekschuld ter wereld. De bouwsector, makelaars en banken profiteren en lobbyden dan ook voor versoepeling van leenvoorwaarden. Fiscale schuldstimulering via de hypotheekrenteaftrek deed de rest. Banken verdienden ook veel aan financiering van nieuw (commercieel) vastgoed. In 2013 deed dit uiteindelijk SNS Reaal de das om, maar voordien konden vastgoedprojecten volledig met schuld gefinancierd worden. De prijs zou toch wel stijgen. Inmiddels staat 20 procent van de kantoorparken leeg. Medefinanciers van dure vastgoedprojecten waren pensioenfondsen, die sinds de jaren negentig

risicovol beleggen en meer uitbesteden. Waar pensioen ooit een arbeidsvoorwaarde was, beheerd door sociale partners, werd het een financieel product, waarmee vermogensbeheerders belegden in gestructureerde producten, vastgoed en hedgefunds. Inmiddels worden pensioenen gekort...

DOORSLUISPARADIJS

Naast export in de reële sector en schuldpopbouw in de monetaire sfeer heeft Nederland een dubieuze koppositie in het fiscale domein. Engelen beschrijft Nederland met de steekwoorden doorsluitparadijs, belastingontwijking en toezichtontduiking. Inderdaad ontduikt Starbucks belastingen via Nederland, ontweek Lehman Brothers de Amerikaanse toezichthouder via Nederland, en geeft het ministerie van Financiën geheime fiscale kortingen aan multinationals. Advocatenkantoren probeerden recent op de Nederlandse ambassade in Kiev Russische oligarchen over te halen om belasting te ontduiken via Nederland, nu het niet meer kon via Cyprus. Minister van Buitenlandse Zaken Timmermans ondersteunde het. Kortom, Nederland is – in tegenstelling tot het zelfbeeld – vergelijkbaar met Luxemburg en Ierland. Via Nederland wordt op grote schaal belasting ontdoken.

SCHITTEREND ONGELUK

Engelen duidt het verdienmodel van de bv Nederland voor de crisis als de uitkomst van een schitterend ongeluk. Het was niet gepland, maar spontaan ontstaan. Er was geen complot, maar het gebeurde gewoon omdat het kon. Natuurlijk lobbyden banken en VNO-NCW (met succes) voor hun eigen belang. En natuurlijk waren toezichthouders met hun 'marktvriendelijke' toezicht toeschietelijk. Maar er was geen coördinatie van een groep die aangeduid kan worden met het begrip Schaduwelite. Aldus Engelen. En toen veranderde in 2008 alles – en tegelijkertijd wat Engelen betreft

helemaal niets. Toen moest de Nederlandse belastingbetaler 125 miljard euro op tafel leggen om onder meer ING en ABN AMRO te redden. Later kwam daar SNS Reaal bij. De daardoor olopemde staatsschuld motiveerde vanaf 2010 ongekende bezuinigen. Opvallend is vooral wat niet gebeurde. Banktoezicht werd niet strenger, hypotheekschulden werden niet ontmoedigd, Nederland is een belastingparadijs gebleven en lonen blijven verlaagd ('gematigd') worden. En dat is volgens Ewald Engelen dan weer geen toeval.

LOBBYEN, CHANTEREN, VERDRAAIEN

Volgens Engelen wordt elke veranderingspoging sinds 2008 gesaboteerd door een coördinerende schaduwelite van bankiers, toezichthouders, accountants en advocaten, met daarnaast nog enkele politici en academici. Deze schaduwelite zet daarbij als middelen in: 'lobbyen, dreigen, chanteren, verwarren, *framen*, verdraaien en zwijgen'. Engelen werkt een aantal voorbeelden uit die lezers die niet dagelijks de economie-pagina lezen weinig zullen zeggen. Rode draad is steeds dat de problemen eerst verzwegen worden, daarna ontkend en anders weggespind. Zo kan het gebeuren dat een door de overheid in het leven geroepen commissie-Wijffels over banktoezicht bevolkt wordt door belangenbehartigers (en dus pleit voor een laag eigen vermogen van 4 procent). En zo kan het dat de financiële lobbyclub Holland Finance Centre (waar toezichthouder, banken, accountants en ministeries gezamenlijk lid van zijn), een commerciële consultant (SEO Economisch Onderzoek) een rapport laat schrijven over de Nederlandse rol bij internationale belastingontduiking. Voorspelbare uitkomst: het valt wel mee en het levert Nederland 3000 banen in de advocatuur en accountancy op. En zo kan het dat de talrijke academici met banden met de financiële sector

Ewald Engelen.

steevast hetzelfde zeggen: matig de lonen, laat banken vrij, belastingontduiking is geen probleem, bezuinig op zorg en onderwijs. Economie is in Nederland 'een grote cursus *groupthink*'.

BUITENPROPORTIONELE KRITIEK

De analyse van Engelen is helder en wordt steeds ondersteund met overtuigende en goed uitgewerkte voorbeelden. De enige plek zonder expliciete toelichting, is precies de gewraakte 'ledenlijst', waarop onder anderen Nout Wellink, Bernard Wientjes, Rijkman Groenink en Lodewijk Asscher (die als Amsterdamse wethouder 2,5 miljoen euro gaf aan het Holland Finance Centre) staan. Het boek geeft geen formele criteria en dat is Engelen op veel kritiek komen te staan. Die kritiek is terecht en bevreemdt tegelijkertijd. Het is terecht omdat schrijvers (zeker wetenschappers) hun keuzes moeten motiveren; dat is hier niet gebeurd. Tegelijkertijd volgt het overgrote deel van de lijst direct uit het betoog. Er is geen lijst van de elite denkbaar

waarop Wellink en Wientjes niet staan.

Dat neemt niet weg dat sommige betrokkenen zich – met enig recht – onheus bejegend zullen voelen. Arnoud Boot bijvoorbeeld was weliswaar lid van de commissie-Wijffels maar hij heeft zich wel kritisch uitgelaten over de financiële sector (in het bijzonder inzake het woekerpolis-dossier). Sterker nog, Boot heeft op andere plaatsen gepleit voor een hoog eigen vermogen.

Het laat vooral de spagaat zien waarin kritische academici zitten. Wie directe invloed wil, moet in een commissie zitten, maar wie in een commissie zit, moet kritiek matigen. Dat is een dilemma. Boot heeft het op zijn manier opgelost, Engelen op een andere. Engelen kiest ervoor om zich tot het grote publiek te richten door het schrijven van een populair boek. Want volgens Engelen is reputatieschade het enige dat de schaduwelite echt pijn doet.

Dat laatste verklaart ook de ongekend felle reactie op de ledenlijst. De kritiek op Engelen is buiten alle proporties.

Het is daarbij vooral van belang dat de kritiek niet komt van betrokkenen die recht van spreken hebben; Boot reageerde integendeel juist sportief. De kritiek komt van journalisten en adjunct-hoofdredacteuren van 'gerespecteerde' media als het Financieel Dagblad, de Volkskrant en RTL. Deze journalisten hebben alle neutraliteit en gevoel voor verhoudingen laten varen. Journalisten werpen zich op tot beschermers van de elite in plaats van die – zoals Engelen doet – kritisch te volgen.

WELLICHT BEWUST VERKEERD GERICHT

Wat belangrijker is, is dat de ophef afleidt van de boodschap van het boek. Dat zou onterecht zijn. Het belang van het boek is dat het de politieke belangen en machinaties achter (bewust) technische dossiers laat zien. En politieke machinaties vragen om een politiek antwoord: protest, verzet en confrontatie. Daar zijn kritische journalisten, academici, burgers en politieke partijen voor nodig. De ophef is (wellicht bewust) verkeerd gericht. Terwijl op de Zuidas nog altijd belasting ontweken wordt, woekerpolissen worden verkocht en bonussen worden uitgekeerd, bezuinigt de overheid op zorg en onderwijs om het gat te dichten dat het redden van failliete banken geslagen heeft. Dat is de kern – de rest is afleiding.

Ewald Engelen

De Schaduwelite voor en na de crisis: Niets geleerd, niets vergeten

Uitgeverij Amsterdam University Press

GEEF AAD VAN DER NAAD WEER HOOP

Tekst: Diederik Olders Foto: Beeld en Geluid ©

Waarom pakt de SP niet die (gepeilde) zetels die vrijkomen nu de PvdA leegloopt?

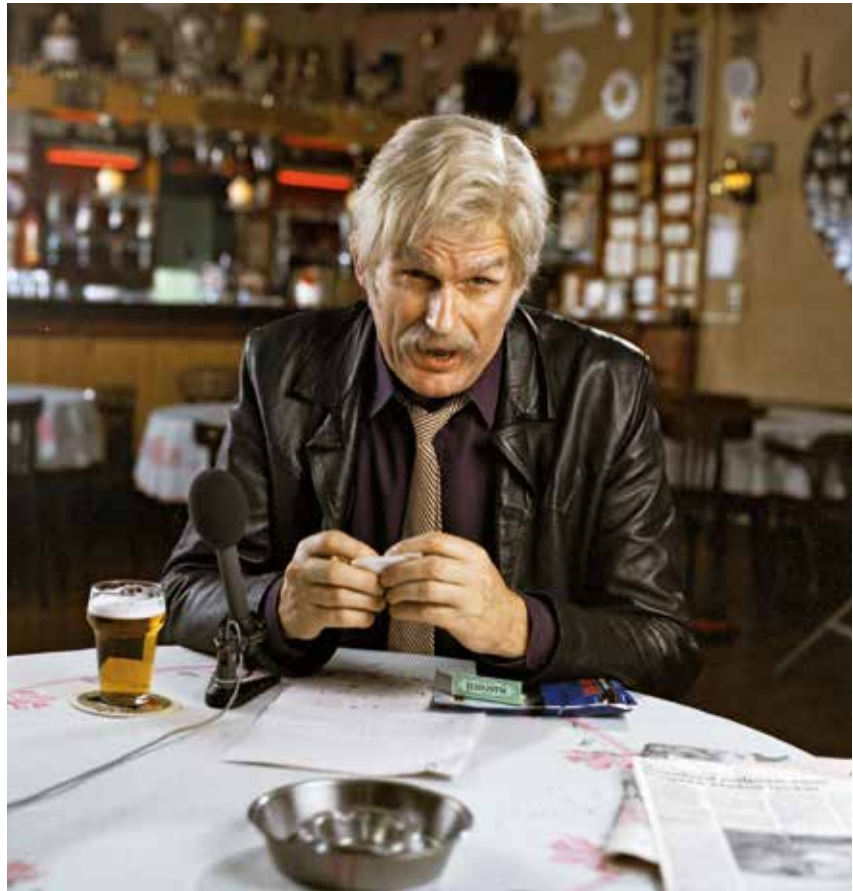
De SP bakt er niks van. De PvdA duikt steeds dieper in de peilingen en al die zetels van teleurgestelde linkse kiezers komen logischerwijze toe aan de partij die nog echt links is: de SP. Maar in de peilingen laat de SP maar een paar zeteltjes winst zien. Dit is de teneur van een aantal commentaren de afgelopen weken. Maar klopt het wel? Om die vraag te beantwoorden is het goed om de vraag in een breder perspectief te plaatsen. Hoe is de Nederlandse situatie vergeleken met de ons omringende landen? Wat zie je als je naar de lange termijn kijkt?

PEILINGEN ZEGT U?

Iedereen die de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 bewust heeft meegeemaakt, weet dat peilingen weinig voorspellende waarde hebben voor echte verkiezingsuitslagen. Als in een paar weken tijd twintig peilingszetels kunnen verdampen, weet je dat alleen verkiezingen echte peilingen zijn. De laatste landelijke, echte peiling die we gehad hebben waren de verkiezingen voor het Europees Parlement. Daarbij boekte de SP het beste resultaat dat zij ooit bij Europese verkiezingen had geboekt, en deed de SP het beter dan de PvdA. Zo bezien is de stelling dat de SP het laat liggen niet meer dan een frame om af te leiden van het falen van de sociaaldemocraten. En die uitslag was geen toevalstreffer. Als je alle verkiezingsuitslagen van de SP, vanaf de eerste keer partij eraan meedeed, op een rijtje zet, dan zie je een beeld van onstuitbare groei, zelfs als je de uitschieter naar boven eind 2006 en begin 2007 niet meetelt (zie de grafiek).

OVERSTAPPER WEL DEGELIJK NAAR SP

Overigens is het goed te bedenken dat het pure peilingsgetal nog weinig zegt over welke stemmer naar welke partij overstapt. EenVandaag onderzoekt in zijn peilingen ook overstappers. Daaruit blijkt – wederom voor wat het waard is – dat de SP wél veel gedesil-

Wim de Bie als vakbondsman Aad van der Naad.

lusioneerde PvdA-stemmers krijgt, maar elders weer stemmers verliest. Zodat het totaal uitkomt op lichte groei ten opzichte van de laatste Tweede Kamerverkiezingen. Naast de SP is D66 de grootste concurrent van de PvdA. (destemming.eenvandaag.nl)

JUIST NU

Ook al ziet de grafiek er heel geruststellend uit, toch voelt de langetermijngroei van de SP voor mensen die de partij een warm hart toedragen als veel te langzaam. Vooral als je je bedenkt dat we nog steeds in een economische crisis zitten, veroorzaakt door neoliberal beleid (met steun van de PvdA). Een crisis die langer duurt dan noodzakelijk door neoliberal bezuinigingsbeleid (wederom met steun van de PvdA). Een crisis bovendien waarin die bezuinigingen vooral de (lage) middeninkomens en armsten treffen, terwijl de rijksten er

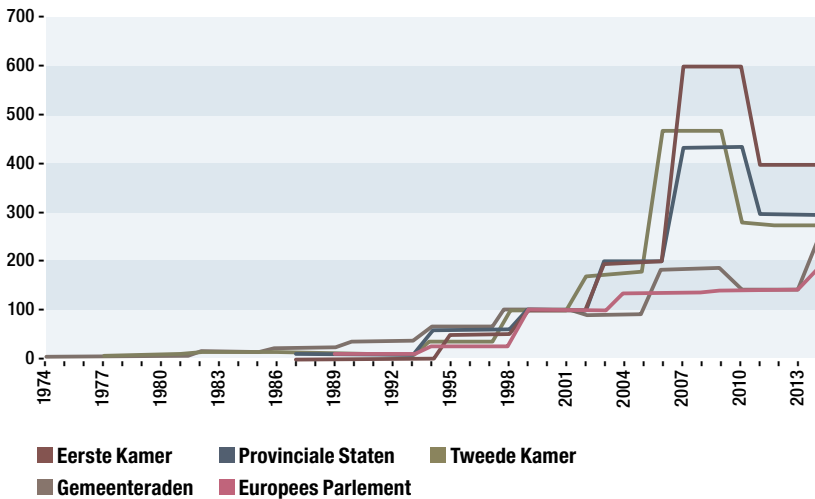
ook tijdens de crisis weer flink op vooruitgaan – zelfs met een extra steuntje in de rug door middel van extra belastingvoordelen ter waarde van 1 miljard per jaar voor de hoogste inkomens (ook hier weer met steun van de PvdA). Dit zou de tijd moeten zijn dat mensen massaal op het alternatief overstappen. Het vertrouwen in de PvdA daalt onder kiezers wel keihard, maar waarom is de SP niet enorm groot – op zijn minst in de peilingen?

SOCIAALDEMOCRATIE VERLIEST IN EUROPA

We stelden deze vraag ook aan bevriende partijen uit Noordwest-Europa: zijn de sociaaldemocraten en de partij(en) links van de sociaaldemocraten communicerende vaten? We kregen analyses uit Duitsland, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Denemarken, Finland, Zweden en Noorwegen. Op pagina 16

SP-VERKIEZINGSUITSLAGEN

(genormaliseerd; laatste uitslag vóór 2000 = 100)

Van landelijke verkiezingen zijn de percentages genomen; van verkiezingen waar de SP niet altijd overal meedeed, is het totaal aantal zetels genomen.

staat staat een samenvatting van de reacties die we kregen op die vraag. Het algemene beeld blijkt overal ongeveer hetzelfde: vanuit het lange termijnperspectief verliezen de sociaaldemocraten. In Noorwegen lijken de sociaaldemocraten na jarenlange teruggang (van meer dan 50 procent in 1968 tot 30 procent in 2010) terug in de peilingen met 40 procent, nu er een centrum-rechts kabinet bezig is de armen armer en de rijken rijker te maken. In België is de Vlaamse SP.A al jarenlang aan het verliezen, maar hield de PS in Wallonië nog stand. 2014 toonde voor het eerst een barst in de steun voor de Waalse sociaaldemocraten toen de partij 10 procent van stemmers verloor. Maar het totaalbeeld toont sociaaldemocratische partijen die, net als in Nederland, sinds de jaren zeventig electoraal inzakken.

GEEN COMMUNICERENDE VATEN

Op de vraag of het verlies van de sociaaldemocratie logischerwijs toekomt aan partijen ter linkerzijde, reageert iedereen ontkennend. Als er al iets algemeen over te zeggen is, dan is het wel dat de specifieke historische situatie van het land er nogal toe doet.

Partijen links van de sociaaldemocraten zitten wat verkiezingsuitslagen in Noordwest-Europa betreft altijd ruim

onder de 10 procent, met een enkele uitschieter naar boven. De uitschieter van Sinn Féin is het recentst: bij de Europese verkiezingen van 2014 haalde de Ierse partij bijna 20 procent. De toekomst zal leren of dit bestendigt of dat het inderdaad een uitschieter is.

De SP zit met 10 procent relatief goed in Noordwest-Europa; met Die Linke zijn we koploper. Kortom, dat de sociaaldemocraten aan de verliezende hand zijn, is niet een puur Nederlandse kwestie. Dat de ruimte die daardoor vrijkomt niet automatisch naar links gaat, is ook volgens de Noordwest-Europese lijn. Binnen die ontwikkeling doet de SP het relatief goed.

VERTWIJFELING

Uit de analyses van bevriende partijen komt duidelijk het beeld naar voren dat de sociaaldemocraten het neoliberalisme vanaf de jaren negentig hebben omarmd; en daarmee vaak zelfs expliciet afstand hebben genomen van de 'arbeider' of de ideologie die hen met het lot van die arbeider verbond. Zoals vakbondsmann Aad van der Naad – typetje van Wim de Bie – het destijds verwoordde nadat Wim Kok de ideologische veren had afgeschud: 'die ideologische veren dat zijn wij, de oude makers' – de arbeiders die hun hele leven voor het socialisme hadden gevochten. Het

filmpje verbeeldt wat er met de kiezers van de PvdA gebeurde: in plaats van hernieuwde strijdlust te voelen, nu tegen de PvdA, raakten ze gedesillusioneerd in 'de politiek'. Aad van der Naad zegt tegen Kok: 'bezuinig alles maar kapot, gooi iedereen maar uit de aow; van ons heb je geen last meer' – en hij gooit het vloeitje waarmee hij een sjekkie probeerde te draaien vertwijfeld weg. (Hier nog eens terug te zien: www.youtube.com/watch?v=6zVw9MKIIN4)

OOK DE SP

Dat er een partij met een opmars bezig was, die die woede hand in hand liet gaan met het goede dat je doet, die nog wel geloofde dat socialisme van onderop de toekomst heeft, maakte dat sommige van de gedesillusioneerde kiezers een nieuw thuis vonden. Maar de enorme dominantie van het neoliberalisme – er zou geen alternatief zijn; het einde van de geschiedenis was afgekondigd en nu moesten we alleen nog maar Nederland als een bv zo efficiënt mogelijk runnen – had zijn weerslag op de hoop van mensen. De politiek had hen achtergelaten. En zo lieten mensen de politiek achter. De opkomste cijfers bij verkiezingen dalen al jaren, niet alleen in Nederland. De manier waarop de globalisering zich voltrekt; de manier waarop het neoliberale beleid de verschillen in de samenleving steeds groter maakt; allemaal oorzaken van het ontstaan van een gedemoraliseerde klasse die de politiek als vijand ziet. De ontwikkeling van de SP van 'tegenpartij' naar partij die ook meebestuurde en samenwerkt met anderen om Nederland te veranderen, versterkt in deze omgeving het probleem dat veel SP'ers op straat tegenkomen: namelijk dat ook de SP tot 'de politiek' wordt gerekend die alles alleen maar slechter maakt.

BETER

Er is een boel te doen. Links-van-de-sociaaldemocratie staat voor de uitdaging de hopeloze stem op rechts-populistische partijen, maar vooral de helemaal hopeloze niet-stem om te vormen tot de hoopvolle stem op links. Het uitgangspunt van de SP is lang niet zo slecht als de commentaren graag beweren; historisch en in vergelijking met de ons omringende

landen staat de SP relatief sterk. Stug volhouden lijkt het devies, maar dat is wat anders dan steeds hetzelfde blijven doen. In 2015 komt er weer een SP-congres en wat mij betreft hebben we het ook over de vraag hoe ons sterke punt, namelijk ons contact met de mensen en van onderop verandering organiseren, ingezet kan worden

om Aad van der Naad weer hoop te geven. Niet omdat de SP het slecht doet, maar omdat we het veel beter moeten doen.

Met dank aan: Line Barfod (Enhedslisten, Denemarken), Uta Wegner (Die Linke, Duitsland), Dan Keith (Department of Politics University of Exeter, Engeland), Dag Seierstad (SV, Noorwegen), Aron Etzler (Vänsterpartiet, Zweden), Jussi Saramo (Vasemmistoliitto, Finland), Brian Carty (Sinn Féin, Ierland), Ivo Flachet (PVDA, België), Steve McGiffen (spectrezine.com).

België **PTB-PVDA**

De Vlaamse sociaaldemocraten (SP-A) verloren vanaf de jaren negentig hun arbeiderskiezers vooral aan het Vlaams Belang. De SP-A nam in 2000 'afscheid van de arbeidersklasse' en koos voor de 'middengroep'. In Wallonië is de sociaaldemocratische PS nog sterk in de grote steden. In 2014 verloor de PS 10 procent van de kiezers aan de PTB-PVDA, omdat de PS de federale regering leidde en ermee geïdentificeerd werd. De Franstalige proteststem situeert zich nu aan de linkerkant van het politieke spectrum, maar er is geen reden waarom dat in de toekomst ook niet aan de rechterkant van het politieke spectrum zou kunnen.

Denemarken **Enhedslisten**

SF (ideologisch tussen Socialdemokraterne en Enhedslisten) Wij (Enhedslisten) winnen een beetje steun van voormalige sociaaldemocraten, maar onze groei komt vooral van mensen van de SF. De DPP (Populistisch rechts) wint veel stemmers van de sociaaldemocraten. Pogingen van de sociaaldemocraten om stoer te doen over bijvoorbeeld immigranten resulteren in verdere groei van DPP.

Duitsland **Die Linke**

De sociaaldemocraten verliezen door het verschijnen van nieuwe partijen. Eerst de Groenen, toen bij de Anschluss PDS, die uiteindelijk Die Linke werd, en nu de rechts-populistische AfD. Zij volgen nog steeds de 'ontsociaaldemocratische' lijn uit de tijd van Blair en Schröder. Ze kiezen voor het 'midden'; en omdat de CDU/CDU sterker is, zijn ze, als ze meeregeren, altijd het kleine broertje.

Finland **Vasemmistoliitto**

De Sociaaldemocraten staan op lichte winst nu, maar vergeleken met hun topjaar 1995 (28 procent) verliezen ze sterk (nu 16 procent). Vasemmistoliitto wint electoraal niets van de sociaaldemocraten. De rechtspopulisten 'Echte Finnen' winnen van de sociaaldemocraten, net zo veel als van de andere midden en rechtse partijen.

Frankrijk **Front de Gauche (PCF), Nouvelle Donne**

In 1999 maakten de sociaaldemocraten (PS) een goede uitslag, met 29 procent van de stemmen. Sindsdien gaat het bergafwaarts, ondanks dat ze het presidentschap nog binnenhaalden. Het omarmen van neoliberal beleid heeft van Hollande de minst populaire president sinds het begin van de peilingen gemaakt. Bij gemeentelijke en Europese verkiezingen haalde de PS de laagste score sinds haar oprichting: 15 procent. De PS remt de afbraak van de welvaartsstaat af. Ze werkt nog voldoende mee met de neoliberale agenda van Europa om daar goedkeuring te krijgen; tegelijk zorgt de afremming niet voor electorale steun. De gedesillusioneerden komen terecht bij het Front National. Links is te verdeeld, al zijn er goede pogingen om zich te verenigen – het Nouvelle Donne is daar een voorbeeld van.

Engeland **Left Unity**

Labour heeft sinds 1970 een deel van de stemmen verloren – net als de conservatieven. Voor beide geldt dat zij stemmers verliezen aan nieuwe opkomende partijen. Links (Left Unity) heeft electoraal de wind niet mee; The Greens hebben veel nieuwe leden en die komen vooral van Labour. Labour lijkt ook bevreesd voor populistisch rechts (UKIP) en past haar immigratiebeleid hieraan aan. Onderzoek lijkt echter uit te wijzen dat UKIP maar 10 procent van haar kiezers van Labour heeft.

Ierland **Sinn Féin**

Sinn Féin staat nu in de peilingen boven de sociaaldemocraten (20 tegen 10 procent), en bij de Europese verkiezingen slaagden de sociaaldemocraten er niet eens in een zetel te halen. Wij krijgen wel teleurgestelde sociaaldemocratische stemmen, maar die gaan ook veel naar kleine partijen en onafhankelijke kandidaten. Daar zitten kandidaten bij over het hele politieke spectrum; in Ierland hebben we geen (grote) rechtspopulistische partij.

Noorwegen **SV**

Het Electoraat gaat weer linksaf omdat de rechts-conservatieve regering veel groepen geprovoceerd heeft met een budget dat geld van de armen en middeninkomens naar de allerrijksten sluist. De SV profiteert daar minimaal van; het zorgt vooral voor een opleving van de sociaaldemocraten. De winst van de sociaaldemocraten komt vooral van de populistisch rechtse regeringspartij FrP; de andere regeringspartij, de conservatieve Høyre, verliest licht.

Zweden **Vänsterpartiet**

Op lange termijn verliezen de sociaaldemocraten terrein. Alleen in de grote steden verliezen ze terrein aan kleinere partijen aan de linkerzijde; de Groenen, wij (Vänsterpartiet) en de feministische partij. In de rest van het land verliezen de democraten aan de Zweden Democraten (populistisch rechts). De Zweden Democraten hebben bijna de helft van hun kiezers van de sociaaldemocraten gewonnen. Dit is een bedreiging voor de mogelijkheid van een linkse meerderheid in Zweden.

Vestia-directeur Erik Staal: 'Spijt vind ik een moeilijk woord'.

'HET STELSEL MOET FLINK OP DE SCHOP' FARSHAD BASHIR OVER WONINGCORPORATIES

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Phil Nijhuis / Hollandse Hoogte

Tweede Kamerlid Farshad Bashir was namens de SP lid van de parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties. Hij heeft er vertrouwen in dat een groot deel van de aanbevelingen uit het onderzoeksrapport zal worden overgenomen. 'De politieke partijen moeten luisteren naar de enquêtecommissie die ze zelf hebben ingesteld.'

› **Waarom is de parlementaire enquêtecommissie Woningcorporaties ingesteld?**

'De directe aanleiding hiervoor was het miljardenverlies bij Vestia, met echt grote schade voor de woningcorporatiesector, voor de huurder, maar ook bijna voor de schatkist. Omdat er een systeem is van waarborgen, staan de woningcorporaties voor elkaar garant. Als het misgaat bij een van hen, wordt het geld eerst bij de andere corporaties gehaald. Vervolgens wordt bij het waarborgfonds zelf gekeken, waar ook een pot met geld zit – die overigens nog nooit is aangesproken – en daarna bij het Rijk (en de gemeenten). Vestia was eigenlijk het zoveelste incident, waardoor de

Tweede Kamer wel moest instemmen met een parlementaire enquête om niet alleen de incidenten, maar ook het stelsel zelf diepgaand te onderzoeken.'

› **Welke opdracht kregen jullie mee om te onderzoeken?**

'Na de motie van CDA-Kamerlid Van Bochove is een tijdelijke commissie Woningcorporaties ingesteld, waar ik zelf ook in zat, die een plan van aanpak en onderzoeksvragen heeft opgesteld. De enquête startte bij de verdere verzelfstandiging van woningcorporaties begin jaren negentig en de daaraan gekoppelde bruteringsoperatie in 1995 (wegstrepen van de subsidies van de overheid aan de woningcorporaties tegen de leningen die de corporaties bij het Rijk hadden uitstaan –red.) en liep door tot het moment van het indienen van de motie. Dit onderzoek deden we onder meer aan de hand van de vele incidenten die hebben plaatsgevonden, aan de hand van de literatuur en de parlementaire stukken, en door verhoren onder ede. Belangrijk hierbij om te vertellen is dat ons doel waarheidsvinding en het doen van

aanbevelingen was, niet om mensen veroordeeld te krijgen, want die bevoegdheid heeft een parlementaire enquêtecommissie niet. Dat is werk voor het Openbaar Ministerie. Dat is nu bezig met strafzaken tegen sommige ondervraagden wegens fraude.'

› **Wat is je van de verhoren het meeste bijgebleven?**

'We hadden 57 openbare verhoren. Wij hebben echt iedereen verhoord: van bankiers tot Kamerleden, van huurdersvertegenwoordigers tot directeuren van woningcorporaties die in de fout zijn gegaan en van ministers tot ambtenaren. Wat mij is opgevallen, is dat mensen vaak niet bereid waren tot zelfreflectie en dat de verantwoordelijkheid niet werd genomen voor de dingen die ze verkeerd hebben gedaan. Enkele uitzonderingen daargelaten. Ook was er amper afstemming tussen de betrokken instanties. Bijvoorbeeld als het ging om de giftige derivaten die Vestia en het hele corporatiestelsel op de rand van de afgrond brachten. Verder hebben we nogal wat spraakmakende zaken behandeld, zoals

corporatiebestuurder Möllenkamp, die zich in een Maserati van de zaak liet rondrijden en de kasbeheerder van Vestia, die persoonlijk miljoenen euro's verdiende aan de derivaten die hij zelf afsloot.'

› **Heeft een van de betrokken bestuurders of commissarissen spijt betuigd?**

'Nee, niet echt. De directeur van Vestia, Staal, zei bijvoorbeeld: 'Spijt vind ik een moeilijk woord.' De ex-commissaris van Vestia, de huidige burgemeester van Tilburg Noordanus, vond het zelfs ongepast dat de commissie maar steeds vroeg of mensen spijt hadden. In zijn algemeenheid kun je zeggen dat betrokkenen weinig verantwoordelijkheidsgevoel hadden en weinig zelfreflectie toonden. En dat de verschillende instanties steeds naar elkaar wezen.'

› **En heeft de politiek gefaald?**

'De Kamer heeft er onvoldoende bovenop gezeten. Die heeft begin jaren negentig, in de tijd dat privatiseren en verzelfstandigen gemeengoed waren, gekozen voor brutering en verzelfstandiging – maar toen later bleek dat het niet goed ging en er ernstige incidenten plaatsvonden is er nooit door de Kamer of de regering ingegrepen. Politiek opportunisme speelde daarbij een rol, maar ook coalities die wonen uitruilden tegen iets anders. Dit had uiteraard ook te maken met het bijna heilige vertrouwen dat verschillende politieke meerderheden hadden in zelfregulering. Ook had de corporatiesector soms weinig prioriteit. Toenmalig minister van Financiën Bos maakte bijvoorbeeld een rekenfout bij de kabinetsonderhandelingen en vervolgens mocht minister Vogelaar uitzoeken hoe zij het ging oplossen, terwijl zij veel geld nodig had voor de Vogelaarwijken die formeel een hoofdthema van het kabinetsbeleid waren.'

› **Wat zijn voor jou de belangrijkste conclusies?**

'We waren vaak verbaasd en geschokt van wat we zagen: wanbestuur, ernstig financieel mismanagement, zelfverrijking en enorme beloningen. Staal kreeg bijvoorbeeld 3,5 miljoen euro mee van commissarissen die veelal uit zijn eigen netwerk kwamen. Bestuur-

ders hadden een te machtige positie binnen de corporatie en commissarissen waren niet in staat om als een volwaardige tegenkracht te functioneren. Bankiers en tussenpersonen verkochten hun producten, waar enorme risico's aan vastzaten, aan woningcorporaties en waren vooral geïnteresseerd in hun eigen portemonnee. De toezichthouders vertrouwden vooral op het werk van anderen. En de politiek liet het allemaal gebeuren in de veronderstelling dat zelfregulering werkte.'

› **Wat zijn voor jou de belangrijkste aanbevelingen?**

'Het stelsel moet flink op de schop. Huurders moeten meer te zeggen krijgen bij fusies, bij grote eenmalige investeringen of projecten en bij de benoeming van bestuurders. We stellen ook huurdersraadpleging voor. Gemeenten moeten meer te zeggen krijgen door het opstellen van verplichte prestatieafspraken met de woningcorporaties. De minister wordt verantwoordelijk voor het stelsel en kan daar ook op aangesproken worden. We willen dat er een zelfstandige woonautoriteit komt, die buiten de politiek staat. Bestuurders en commissarissen mogen voortaan maximaal acht jaar op hun plek zitten en het interne toezicht moet professioneler. Ook banken moeten een deel van de risico's dragen. En corporaties moeten ophouden met fuseren. We willen dat grote corporaties worden opgeknipt in kleinere en dat zij stoppen met de bizarre commerciële activiteiten die ze ondernemen.'

› **Dit rapport bewijst in feite het gelijk van de SP. Wij hebben ons vanaf het begin tegen de brutering en verzelfstandiging van de corporatiesector verzet. Gaat er nu echt iets met jullie aanbevelingen gebeuren?**

'Ik wil het graag eerst nog even hebben over ons gelijk. We hebben gelijk gekregen, omdat wij onderzoek doen in de samenleving en onder de mensen. Wij weten wat er gebeurt. Vandaar dat wij al vroeg wisten wat er misging en wat er beter kon. De commissie heeft feitelijk niets anders gedaan dan wat de SP normaal gesproken doet, namelijk analyseren, bekritisieren en vervolgens met aanbevelingen komen. Daarom is dit rapport, net als bij veel andere

Foto: Sander van Oorspronk

Farshad Bashir is sinds 2008 Tweede Kamerlid voor de SP. Hij is woordvoerder verkeer, belastingen en koopwoningen.

enquêtecommissies, een bevestiging van ons gelijk. Maar de vraag is nu: hoe verder? De komende periode wordt er in de Kamer gedebatteerd over de aanbevelingen van de commissie. De ervaring leert dat een groot deel van de aanbevelingen door de Kamer zal worden overgenomen, maar het kan ook anders lopen. De politieke partijen hebben de enquêtecommissie zelf ingesteld. Je mag verwachten dat ze dan de aanbevelingen ook overnemen.'

› **Staat jullie onderzoek niet op gespannen voet met het beleid van minister Blok, een beleid van liberalisatie, huurverhogingen en vermindering van het aantal betaalbare huurwoningen?**

'Over de stijgende huren hebben wij als enquêtecommissie geen uitspraken gedaan, maar je weet wat ik er als SP'er van vind. De aanbevelingen staan inderdaad deels op gespannen voet met het beleid van Blok. Blok wil bijvoorbeeld het toezicht bij het ministerie onderbrengen, terwijl wij juist voor een onafhankelijke toezichthouder pleiten. Daarom is het interessant om te zien wat de politiek nu doet met die aanbevelingen. Kies je als Kamer voor de korte termijn, dan kies je ervoor om het beleid van Blok voort te zetten. Kies je voor de lange termijn, dan kies je voor onze aanbevelingen waar iedereen bij gebaat is: zowel de huurder als de sector als de politiek. De SP wilde eigenlijk terug naar de verenigingen, maar als ik naar de aanbevelingen van de commissie kijk dan komen we daar wel dicht bij in de buurt. Zowel meer inspraak voor huurders als meer

DRIE VRAGEN AAN JAN DE WIT

› Wat is er met de aanbevelingen uit de parlementaire enquête naar het financieel stelsel gebeurd?

‘De 20 aanbevelingen van het enquêterapport dat op 11 april 2012 gepresenteerd werd, zijn allemaal door de Tweede Kamer overgenomen. Het ministerie van Financiën heeft alle aanbevelingen in een matrix gezet en rapporteerde op gezette tijden over de uitvoering. De Tweede Kamer debatteerde er dan over.

Maar vooral de Europese Unie gooide roet in het eten, door met richtlijnen te komen voor de aanbevelingen. Wij waren bijvoorbeeld voor aanscherping van de Code Banken, op het punt van de bonussen. De EU kwam vervolgens met een aparte richtlijn, die voorschreef dat de bonussen 100 procent mochten zijn van het jaarsalaris en in sommige gevallen (bij systeembanken) zelfs 200 procent! Ongelooflijk, dwars tegen de opvattingen van Nederland in. Gelukkig is Dijsselbloem nu met een wetsvoorstel gekomen waarin de bonussen beperkt worden tot 20 procent.

Ander voorbeeld: de reserves van de banken moeten fors omhoog (van zo'n 3 procent naar 16 procent of meer). Daar was iedereen het mee eens in ons land, behalve de banken natuurlijk. Dankzij de EU hoeven de reserves pas in 2019 verhoogd te worden naar 16 procent of meer. Hoe dat kan? Door de geweldige lobby van de banken in Brussel.’

› Kun je uitleggen waarom een parlementaire enquête meer is dan

toezicht op de corporatiesector maakt immers deel uit van de aanbevelingen. Daarnaast wordt er recht gedaan aan de belangen van de huurders: terug naar kleinschaligheid, ophouden met fusies en stoppen met dure commerciële prestigeprojecten. Voordeel is dat dit rapport door vertegenwoordigers van verschillende partijen wordt gedragen.’

› Is een parlementaire enquête meer dan alleen een middel om misstanden te onderzoeken?

‘De bedoeling is ook dat met aanbevelingen misstanden in de toekomst voorkomen worden. Veel aanbevelingen van de commissie-De Wit (zie

Foto: SP Heerlen

een gedegen onderzoeksrapport dat vervolgens in een la belandt?

‘Een enquête is het machtigste politieke instrument van het parlement. Een enquêtecommissie heeft op grond van de Wet op de Parlementaire Enquête een groot aantal speciale bevoegdheden. Elke Nederlander of ingezetene van ons land is verplicht om mee te werken aan een parlementaire enquête. Een enquêtecommissie kan mensen onder ede horen, ze dwingen te verschijnen, laten gijzelen als ze niet willen praten en ze laten vervolgen voor meened als ze liegen. De enquêtecommissie mag ook plaatsen betreden om rond te kijken.’

› Kan een parlementaire enquête daadwerkelijk voor ingrijpende verbeteringen zorgen?

‘Ja, dat kan. Na de enquête-Van Traa is ingegrepen in de uit de hand gelopen praktijken van de politie rond het doorlaten van drugscontainers en het runnen van

informanten. In het Wetboek van Strafvordering zijn toen precies de bevoegdheden met betrekking tot de opsporing van strafbare feiten door het Openbaar Ministerie en de politie vastgelegd. Na de Bouwenquête, waar ik lid van was, is er een einde gekomen aan de ongeoorloofde kartelafspraken tussen bouwondernemers en kwam er een einde aan de schaduwboekhoudingen. Bij wet zijn vervolgens de regels voor aanbesteding duidelijker vastgelegd.

Na mijn onderzoek naar het Financieel Stelsel zijn er na een periode van deregulering weer regels gesteld aan het optreden van de financiële wereld. Het toezicht van De Nederlandsche Bank is drastisch gewijzigd en het functioneren van de raden van bestuur en van de raden van commissarissen ging op de schop, evenals dat van de accountants. Er werden weer eisen gesteld aan de banken (bonussen, reserves, leverage, splitsing van bankactiviteiten) en de bankenlobby werd transparanter gemaakt.

Maar..., het komt er vooral op aan wat de Tweede Kamer zelf doet met de resultaten van een enquête. Wil de Kamer werkelijk iets veranderen, dan moet ze doorpakken en de regering blijven controleren op een consequente uitvoering van de aanbevelingen. Daar is een meerderheid voor nodig in de Kamer. Als die meerderheid er niet aan trekt, dan sterft het rapport een stille dood.’

Jan de Wit was voorzitter van de Parlementaire Enquêtecommissie Financieel Stelsel

kader –red.) zijn bijvoorbeeld overgenomen. We krijgen regelmatig een update van hoe het staat met de uitvoering van die aanbevelingen. Het rapport is dus ook een opdracht voor de politiek. Die moet ermee aan de slag. Op het moment dat een rapport door Kamerleden van verschillende politieke kleuren is geschreven, heb je ook meer kans dat dat daadwerkelijk gebeurt. Ik heb goede hoop dat veel aanbevelingen worden omgezet in wetten en regels.’

› Staat het nut van een parlementaire enquête voor jou vast?

‘Jazeker, mits je er zuinig mee omgaat. Niet voor alles zou een parlementaire

enquête moeten worden ingesteld. Alleen voor grote onderwerpen, over zaken waar mensen echt wat aan hebben. Een parlementaire enquête is, zoals ik al zei, feitelijk hetzelfde als wat de SP dagelijks doet: analyseren, bekritisseren en vervolgens met verbetervoorstellen komen. Voordeel is ook dat we zeer grondig onderzoek hebben kunnen doen. Zo hebben we vergelijkingen gemaakt met het buitenland en ook met andere stelsels: de zorg en het onderwijs. Door deze stevige onderbouwing kunnen we kritiek makkelijk weerleggen.’

'IN ONS STRAATJE' AFDRACHTREGELING IN OPTIMA FORMA

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Agencia Brasil CC

Binnenkort komt er een einde aan de vijfjarige regeerperiode van de Uruguayaanse president José Mujica. Onder zijn bewind zijn de wietteelt, het homohuwelijk en abortus gelegaliseerd. Maar bovenal heeft Mujica bekendheid gekregen als de president die 90 procent van zijn salaris aan goede doelen gaf.

Dat José Mujica ooit president van Uruguay zou worden, mag je gerust opmerkelijk noemen. Vanaf de jaren zestig was hij immers lid van de Tupamaros, een linkse stadsguerrillabeweging die zich liet inspireren door de Cubaanse revolutie en streed tegen de ongelijke verdeling van de welvaart in Uruguay.

GUERRILLA

Aanvankelijk beroofden de Tupamaros banken en verdeelden ze het geld onder de armen, net als Robin Hood. Maar toen de Uruguayaanse regering vanaf 1968 steeds repressiever werd en op grote schaal burgers liet martelen, radicaliseerden de Tupamaros. Zij pleegden bomaanslagen en ontvoerden en vermoordden politici, politieagenten en zakenlieden. Ook Mujica deed mee. Hij werd vier keer opgepakt, maar wist telkens te ontsnappen. Niet lang na zijn laatste arrestatie in 1972 pleegden militairen een staatsgreep. Voor Mujica volgden dertien jaar van eenzame opsluiting en marteling. Die jaren hebben hem gevormd. Vaak zei hij: 'We vechten nog altijd voor dezelfde zaken als toen, maar met andere middelen.'

POLITICUS

Na het herstel van de democratie in 1985 kwam hij vrij en legden hij en de andere Tupamaros de wapens neer en vormden de guerrillabeweging om tot een politieke partij. Onder de naam Beweging van Volksparticipatie (MPP)

José Mujica.

ging deze deel uitmaken van het linkse Breed Front. Mujica werd in 1994 namens de MPP gekozen tot afgevaardigde en in 1999 werd hij senator. In 2005 werd hij benoemd tot minister van Landbouw, Visserij en Veeveelt, maar drie jaar later trad hij alweer af, om vervolgens opnieuw senator te worden. In 2009 won hij uiteindelijk als kandidaat van het Breed Front de presidentsverkiezingen.

VERDIENSTEN ALS PRESIDENT

Onder Mujica legaliseerde Uruguay in 2013 als eerste land ter wereld het gebruik, de verkoop en de teelt van wiet. Critici diende hij steevast van repliek met de woorden: 'Veel erger dan drugsgebruik is drugshandel.' Zijn argument was dat door legalisering de controle over de productie en de verspreiding van marihuana bij de overheid komt te liggen, in plaats van bij criminelen. Eerder legaliseerde Uruguay onder Mujica ook al abortus en het homohuwelijk. Zelf zei hij hierover: 'We pasten een heel simpel principe toe: erken de feiten. Abortus is zo oud als de wereld. Het homohuwelijk, kom op, dat is ouder dan de wereld. We hadden Julius Cesar, Alexander de Grote, alsjeblieft. Om te zeggen dat het modern is, kom op, het is ouder dan wij zelf zijn. Het is een

feit dat het bestaat. Als we het niet zouden legaliseren, dan zouden we mensen onnodig pijn doen.'

Maar misschien nog wel zijn grootste verdienste is dat hij als president zijn revolutionaire idealen trouw is gebleven. Hij vond een balans tussen sociale hervormingen voor de armen en het tegelijkertijd tevreden houden van mensen die het wat beter hebben. Op de index van ongelijkheid die de Wereldbank bijhoudt, staat Uruguay er van alle Latijns-Amerikaanse landen het beste voor. Ook bracht Mujica zijn idealen zelf in de praktijk door ervoor te kiezen om niet in het presidentiële paleis te wonen, maar in zijn eigen, bescheiden woning. Daarnaast rijdt hij nog steeds rond in zijn Volkswagen Kever uit 1987 en kleedt hij zich zeer eenvoudig. Ongeveer 90 procent van zijn salaris draagt hij af aan sociale projecten. Vandaar dat hij al snel werd uitgeroepen tot 'de armste president ter wereld', maar daar was hij het zelf niet mee eens.

'Ik word de armste president genoemd, maar ik ben niet arm. Arm zijn degenen die alleen maar werken om een dure levensstijl te onderhouden en altijd maar meer willen.' Ook bij andere gelegenheden sprak hij zich uit tegen een economisch model waarin de markt alles bepaalt en alles in termen van geld wordt uitgedrukt.

Mujica kan helaas niet herkozen worden, want de Uruguayaanse grondwet verbiedt een tweede aaneengesloten regeringstermijn voor een president. In theorie zou hij zich over vijf jaar weer herkiesbaar mogen stellen, maar gezien zijn leeftijd van 79 jaar is die kans erg klein.

Bron:

Floor Boon, 'President van de armen', in: *NRC Handelsblad*, 28 november 2014.